

Marja Lehto

Klimatförändringen och brist på naturresurser beskrivs ofta som nya och okonventionella säkerhetshot. Vad som brukade ses som miljöfrågor har med andra ord blivit säkerhetsfrågor.

Det är alltså ett aktuellt tema som organisatörerna för årets Kastelholmssamtal har valt för oss i dag, och jag ville hjärtligt tacka Fredsinstitutet för inbjudan att delta.

Mitt anförande ska behandla miljöskydd och väpnade konflikter, och detta särskilt från de internationella rättsreglernas synpunkt.

Internationell humanitär rätt har under de senaste 150 år blivit ett omfattande regelverk som syftar till att skydda civilbefolkningen och humanisera väpnade konflikter.

Om man emellertid letar efter regler för miljöskydd, blir det svårare. Man kan faktiskt bara peka på två artiklar i det första tilläggsprotokollet till Genèvekonventioner.

Dessa två artiklar antogs som en direkt respons till Vietnam-kriget och den väldiga förstörelsen som förorsakades med besprutningen av mera än 72 miljoner liter av kemiska bekämpningsmedel till skogs- och åkermark i Vietnam, Laos och Kambodja.

Det är värdefullt att ha miljöskydd med i tilläggsprotokollet och dessa två artiklar från 1970-talet förbjuder de absolut värsta fall av miljöförstöring i krig.

Samtidigt har de haft ganska lite praktisk betydelse. Den tröskel som tilläggsprotokollet kräver, nämligen "vidsträckt, långvarig och allvarlig skada till den naturliga miljön" anses vara så hög att det är nästan omöjligt att nå den i konventionell krigföring.

Därtill finns det åtminstone två kärnvapenstater som hävdar att förbudet inte alls kan tillämpas till kärnvapen.

Det kan se ut som en blek bild, särskilt då inga andra folkrättsliga regler som specifikt skyddar miljö vid väpnade konflikter har kommit till stånd sedan 1977.

Samtidigt finns det nog positiva utvecklingar – och meningen är ju att vi i detta samtal skulle fokusera i det som är positivt och de områden där framsteg är möjliga.

För det första, vår förståelse av krigets miljöskador är idag på en helt annan nivå än för några årtionden sedan.

Vi förstår bättre, hur omfattande miljöeffekter av väpnade konflikter kan vara. Utöver den omedelbara förstörelsen måste man också räkna med långvarig skada på mark, grundvatten, ekosystem och naturens mångfald.

Vi förstår också att det främsta ekologiska hotet ofta inte kommer från direkta krigshandlingar utan från många olika faktorer.

Konflikter efterlämnar oexploderad ammunition, miljögifter, övergivna och förstörda maskiner och annat militärt avfall.

Även trupp närvaro och truppförflyttningar i känsliga naturmiljöer bör nämnas. Till exempel vid Irak-kriget drabbade stridsvagn-trafiken hårt den känsliga ökenmiljön och ledde till jordflykt och sandstormar.

Kopplingen mellan naturresurser och konflikter har varit ett särskilt problem i många utdragna konflikter i Afrika. Okontrollerad gruvarbete och avverkning har allvarliga konsekvenser för miljön och kan även bidra till klimatförändringen.

Kanske den viktigaste långvariga miljöeffekten är att en väpnad konflikt ofta medför en kollaps av lag och ordning, bland annat i miljöpolitik.

Det finns åtskilliga exempel på detta. I Afghanistan avbröts alla miljöpolitiska program vid den sovjetiska invasionen i 1979 vilket ledde till överexploatering av naturresurser. Tredjedelen av landets skogsbestånd har förlorats under de många krigsåren, vilket har lett till omfattande erosion och ökenspridning.

Vad som är positivt är att nyare miljöforskning, inklusive FNs Miljöprogramms rapporter och studier angående olika konfliktsituationer, har ökat vår förståelse av problemens utsträckning.

Den har också bidragit till det att FNs säkerhetsråd, internationella och regionella organisationer och enskilda stater har kunnat formulera politiska program och konkreta åtgärder, och även lagstiftning och regionella rättsregler, för att minska några av dessa problem. Mycket har gjorts under de sista två decennierna för att bättre skydda miljön vid väpnade konflikter.

Vad gäller utvecklingar inom folkrätt ville jag gärna nämna det arbete som pågår i FNs Folkrättskommission med syfte att formulera nya principer för miljöskydd i sammanhang med väpnade konflikter.

Arbetet påbörjades i 2013, med ambassadör Marie Jacobsson från Sverige som specialrapportör. Jag efterträdde henne i 2017 som ledamot i kommissionen och fick också uppgiften att slutföra detta ämne.

Arbetet har gått bra och i somras godkände Kommissionen ett komplett utkast som innehåller 28 principer om miljöskydd i sammanhang med väpnade konflikter. Detta utkast debatterades i FNs generalförsamling i höstas. Nu är vi inne i en konsultationsperiod under vilket Stater,

internationella organisationer och medborgarorganisationer kan skicka in sina skriftliga kommentarer.

Folkrättskommissionens arbete har dragit stor nytta av den ökade kunskapen om de väpnade konflikters miljöeffekter. Till exempel, arbetet omfattar hela konflikten livscykel: tiden före, under och efter konflikten. Detta breda perspektiv har gjort det möjligt att tänka utanför lådan och lyfta fram nya konkreta frågor som inte omfattas av gällande bestämmelser. Det har också varit nödvändigt att vid sidan om den internationella humanitära rätten också beakta aspekter som gäller de mänskliga rättigheterna och internationell miljö rätt.

Några ord om utkastets innehåll:

- Utkastet täcker förebyggande åtgärder för att undvika negativa effekter till följd av militära aktiviteter, före konflikten, under konflikten och i fredsbevarande operationer.
- Det finns också särskilda principer gällande ockupationer och ockupationsmaktens förpliktelser gällande miljön.
- Därtill finns det regler angående statsansvar och skyldighet att reparera en skada som orsakats av en folkrättsstridig handling.
- Samtidigt inser kommissionen att det kan i praktiken vara svårt att ställa stater till svars för miljöskada som orsakats i väpnad konflikt. Därför tar utkastet också upp internationellt samarbete i form av informationsutbyte och tillgång till information, miljöbedömningar och biståndsåtgärder, som kan vara nödvändiga för att förbättra miljöns tillstånd efter en konflikt.
- Det finns också principutkastet som gäller företag som är verksamma i krigsområden. Syftet med dessa principer är att förhindra skadlig inverkan på miljön eller hälsan och att fastställa företagets rättsliga ansvar för den skada de orsakar.

En av de viktigaste utvecklingarna på den senaste tiden, vid sidan av information och analys av krigens miljöpåverkningar är att man så småningom har börjat förstå att miljöförstörelsen i krig är också ett humanitärt problem.

Såsom den Internationella Domstolen har påpekat i sin utlåtande angående kärnvapens legalitet, miljö är inte någon abstraktion, det gäller mänskors livsutrymme, livskvalitet och hälsa, också för kommande generationer.